

AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM: AZ E-KAPCSOLATRENDSZER JOGI ALAPJAI

Infocommunication society: legal basis of the e-interactions

Czékmann Zsolt * és Szabó Balázs **

ABSTRACT

In the time of the Infocommunication Society it is obvious we use the new generation technologies in our every day actions. The man of digital ages was made for to use these appliances to surmount his environment. Despite was the „legal environment” ready for the infocommunication technologies? From the nature of the law it is obvious, that it will always reflect to the changes of the society, and the only question is when and how. We already have the answer to the 'when' (from the late '70), but the 'how' is still forming and it is always interesting to observe how can law find it's way!

A XX. század meghatározó személyiségei közül kiemelhetünk egy maroknyi álmodozót, akik a társadalom kereteit áttörve, mindennapi életünket új pályára állították azzal, hogy bevezették a világot a digitális korbba. Steve Jobs, Bill Gates, Steve Wozniak, Gordon E. Moore, hogy csak néhányat említsünk azok közül, akik mindenki számára elérhetővé tették az infokommunikációs technikai eszközöket, ezzel formálva a jövő társadalmát. A XXI. század második évtizedére az infokommunikációs eszközök (ICT eszközök) csendben a mindennapjaink részévé váltak, oly módon épülve be életünkbe, hogy jelenlétük szinte észrevehetetlen, hiányuk azonban már rövidtávon is komoly kihívások elé állít minket. Azon posztindusztriális társadalmakban, ahol a digitális eszközök és alkalmazások immáron társadalomformáló erőként működnek infokommunikációs társadalmaknak nevezzük ¹.

* tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Államtudományi Intézet

** tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Államtudományi Intézet

Az ipari társadalmakból digitális-, avagy információs társadalommá történő átalakulása alapvetően a technológia fejlődésének, és az új eszközök elterjedésének volt köszönhető, amely eszközök immár nem csak az ipar, a gazdasági szféra (B - business) számára nyújtottak hozzáférést az új generációs eszközökhöz, hanem a tömeggyártás eredményeként a civil szféra (C – common, civil) is élvezhette az előnyeit. Az információs társadalom farkastörvénye, hogy aki nem fejleszt, az lemarad és ezzel együtt ki is szorul a piacról. Gordon Moore már 1965-ben egy exponenciálisan gyorsuló fejlődést vázolt fel, amikor megfogalmazta, hogy 18 havonta az ICT eszközök sebessége megduplázódik (Moore-törvény).² Ezzel a megállapítással Moore és környezete akkor még csak sejtette, hogy milyen versenyfutásra ítélik a jövő generációit.

Az ilyen mértékű össztársadalmi átalakulások szükségszerű velejárója a társadalmi kapcsolatok átalakulása, új szabály- és kapcsolatrendszerek kialakulása. A jog, mint az egyik meghatározó társadalmi szabályrendszer a fellépő új jelenségekkel előbb vagy utóbb foglalkozni kénytelen, még ha ezt a jogalkotó gyakorta igyekszik inkább utóbb, mint sem előbb megtenni.

Különösen kényes helyzetben van a jogalkotó, ha maga a szabályozandó környezet igen dinamikusan változik – és mint ahogyan láttuk itt pontosan ez a helyzet áll fenn

¹ Az információs vagy infokommunikációs társadalmak kialakulásáról lásd bővebben: Daniel Bell: The Coming of Post-Industrial Society. New York, Basic Books, 1976; Frank Webster (2002) Theories of the Information Society. London: Routledge; Balogh Zsolt György: Az infokommunikációs jogról, Infokommunikáció és Jog, 02. szám 2004. Dialog Campus Könyvek Budapes-Pécs, Torma András: Az információ jelentősége a (köz)igazgatásban. Budapest: Virtuóz, 2002.

² A Moore-törvény leggyakrabban előforduló megfogalmazása szerint az integrált áramkörökben lévő tranzistorok száma – ami használható a számítási teljesítmény durva mérésére – minden 18. hónapban megduplázódik. Eredetileg az Electronics magazinban jelent meg 1965. április 15-én, idővel finomodott a megfogalmazás, de lényegi mondanója napjainkban is igaznak bizonyult.

- folyamatosan megelőzve az egyébként is megfontolt törvénykezési mechanizmusokat. Így gyakorta fordul elő, hogy ha a szabályozás tárgya szorosan kötődik a mindenkori csúcstechnológiák alkalmazásához, akkor bizony a jogalkotó (és a jogalkalmazó is) éppen hogy implementálta az új technológiát, megalkotta a szabályozást, mire az alkalmazás elterjedhetne és kialakulhatna a joggyakorlat már a szabályozott megoldás lett meghaladott, és így maga a szabályozás is.³ Ez a jelenség azon területeken okoz jelentős problémát, ahol a kógens szabályozás nem tűri az analógia alkalmazását (majd ezzel találkozunk a kormányzati típusú kapcsolatoknál), illetve a felek státusából következik a szigorú szabályozás igénye (amikor az állam, mint közhatalom gyakorlója a jogviszony alanya).

A jogalkotóban látva és előrelátva e veszélyeket jogosan merül fel a kérdés, hogy milyen mélységben kell foglalkoznia ezzel az új területtel⁴? Alapvetően két nézőpont érvényesült a jogtudományban,⁵ amely megoldást keresett a problémára, amit az új területek jelentettek: az *integrált szabályozás* és a *speciális szabályozás* lehetőségei.

Az integrált szabályozás elméleti alapja, hogy a jog a meglévő eszközökkel tudja kezelni az új társadalmi kapcsolatokat, nincsen szükség új jogintézményekre, hanem a meglévők analógiájára vagy olykor pusztán azok kiterjesztésével áthidalható a probléma. A kevésbé rugalmas jogrendszerek⁶ konzekvensen és olykor makacsul ragaszkodnak a „jól bevált” megoldásokhoz, tipikus példa, amikor az elektronikus dokumentumokat és azok kezelését azok természetére tekintet nélkül azonosan kezeli a hagyományos iratokéval, gyakorta ezzel gátat szabva az új típus nyújtotta lehetőségek kiaknázása előtt. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy nem jelenthető ki felelősségteljesen, hogy ez a megoldás nem helyes. Mindig az adott jogi környezet dönti el, hogy alkalmazható vagy éppen érdemes alkalmazni a hagyományos megoldásokat, ugyanis az IKT megjelenése önmagában még nem feltétlenül jelenti egy jogviszony elemi átalakulását (pl. a tömegesen előforduló kis értékű ügyletek tekintetében a digitális

környezet nem tesz hozzá jogilag releváns többletet a jogviszonyhoz, továbbra is a *tömeges*, illetve *kis* érték dominál, ezért a szabályozás fókusza nem mozdul el).

Érezhető azonban, hogy bizonyos jogviszonyok meghaladják azt az ingerküszöböt, amelyet a jog rugalmassága biztosít, és az IKT belépése minőségi változást jelent a szabályozott környezetben. Ilyen esetekben a *speciális szabályozás* (lenne) az indokolt, amely az új lényegi elemre tekintettel definiálja a jogviszonyt, szakítva annak vélt vagy valós hagyományos jogi konstrukciójával, új jogintézményt alkotva ezzel.

Mindkét megoldás előnyei és hátrányai csak az adott, konkrét társadalmi viszony tekintetében értelmezhető, nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy egyik vagy másik szabályozási technika generális megoldásként szolgálhat, ugyanakkor figyelemmel kell lenni tényre, miszerint az információs társadalom jellegéből következik, hogy előbb vagy utóbb a társadalmi viszonyok legszélesebb körét érinteni fogják (ha még nem tették meg).

Bizonyos területeken már kézzelfogható a hatás, amit az újgenerációs technológiák alkalmazása indukált, így a jogalkotó szükségét érezte a szabályozás újragondolásának. Mára már nem kérdés, hogy beszélhetünk e-kapcsolatokról, speciális szabályozás alá eső (egyébként hagyományosan nagy múltú) jogágakról, ahol a minőségi változás eredménye önálló jogi szabályozás megjelenése: ezek az „e-” területek.⁷

Ennek alapfeltétele, hogy számba vegyük és rendszerezzük azon szereplők körét, akik ezen jogviszonyok alanyai lesznek.

Az elektronikus kapcsolatok rendszerének bemutatása során 3 fő résztvevő egységről kell beszélünk. Ezek a *kormányzat (G)*, a *vállalkozások (B)* és a *„fogyasztó/polgár/ügylet” (C)*.

Az e-government⁸ alkalmas arra, hogy megteremtse az állam és a polgárok közötti interaktív kommunikáció

³ Vö: Yoneji Masuda: Az információs társadalom, mint posztindusztriális társadalom. Budapest, 1988, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár 94-96. o.

⁴ Eredetileg az is felmerült, hogy egyáltalán kell e foglalkoznia jogalkotónak (és ez által a jognak) a megváltozott környezettel, voltak akik a „jogmentes tér” mellett törtek lándzsát, különösen, ha az internet és a digitális tér volt a szabályozandó terület tárgya. Vö: John Perry Barlow: A Declaration of the Independence of Cyberspace (1996) <https://projects.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html> (letöltés dátuma: 2012. 10.11.)

⁵ Simon Éva: Bevezetés az információs társadalom jogi szabályozásába. (2007) http://www.ittk.hu/netis/doc/ISCB_hun/07_Simon_jog.pdf (letöltés dátuma: 2012. 11. 29.) 6-7. o.

⁶ ez a rugalmatlanság gyakorta írható fel a kulturális hagyományok hatásának

⁷ „Az „E-” manapság oly divatos előtag a látszólag egyértelmű „elektronikus” jelzőt jelöli, ami így az Információs Társadalom (IT) korában szinte bármiről elmondható, bármivel összekapcsolható (E-oktatás, E-kommunikáció, E-egészség, E-turizmus, E-kereskedelem, E-könyvek, E-kultúra, E-játékok, E-barátok, és a sor koránt sem teljes).” Id. bővebben: Czékmann Zsolt: Gondolattörédek az E-közigazgatás fogalmáról, In: Ünnepi tanulmányok Prof. Dr. Kalas Tibor egyetemi tanár Oktatói munkásságának tiszteletére. Szerk: Prof. Torma András, Z-Press Kiadó, Miskolc, 2008. 87-93. o.

⁸ vö: Csáki Gyula Balázs : Az elektronikus közigazgatás tartalma és egyes gyakorlati kérdései Budapest, HVG Orac Kiadó 2010. és Verebics János: Elektronikus kormányzat és jogi szabályozás; Infokommunikáció és Jog, Impresszum 2004.június; I. évfolyam, 1. szám e-közigazgatás, e-demokrácia és e-government fogalmait, illetve ld. Czékmann előbb.

lehetőségét elektronikus térben (G2C), hasonlóan az állam és a vállalkozások közötti kapcsolatteremtés új lehetőségeinek kiaknázásához (G2B). Mindezek mellett az állami szervek egymás közötti, állami szférán belüli kommunikációja is megújulhat (G2G). Fentiek következtében a közigazgatás működése ügyfélközpontúbbá, átláthatóvá és kevésbé költségessé válik. Az előbb említett rövidítések a következő szereplőket rejtik.

A G- mint Government, magyarul Kormányzat, melyet angolszász megfogalmazás alapján hívunk kormányzatnak, mely a törvényhozási, igazságszolgáltatási és végrehajtási szerveket foglalja magába. A B- mint Business, magyarul Gazdasági szereplők, melybe minden olyan szervezetet, személyt idesorolhatunk, amely gazdasági tevékenységet folytat. A C- mint Commun, civil, magyarul „Fogyasztó/polgár/ügyfél” kör, amibe minden olyan egyéb szereplő beletartozik, aki az előző 2 csoportba nem sorolható be.

Az említett 3 szereplőcsoport részvételével számos típusú elektronikus kapcsolódási forma jöhet létre. Nézzük melyek a legfontosabbak és leggyakoribbak. Igazgatási szempontból talán a legjelentősebb az úgynevezett kormányzati szereplős kapcsolatok köre. Ezekben az esetekben a hatóság elektronikus úton tartja a kapcsolatot az ügyféllel, ha az ügyfél azt igényli, továbbá ha az ügyfél a kérelmet elektronikus úton nyújtotta be, és az alkalmazandó kapcsolattartási formáról másként nem rendelkezett. Törvény vagy kormányrendelet eltérő rendelkezése hiányában, ha az ügyfél a számára elektronikus úton elküldött irat átvételét öt munkanapon belül nem igazolja vissza, a hatóság a továbbiakban más írásbeli formában tart az ügyféllel kapcsolatot.

Ezen kapcsolatok jellemzői, hogy magas fokú szabályozottság uralkodik, melyek főként törvények és kormányrendeletek, melyek részletszabályokban gazdagok, továbbá hogy a szabályok kötelező jellege meglehetősen gyakran fordul elő (pl. elektronikus adózás, elektronikus cégeljárás). Kormányzati kapcsolatokban is különbség tehető azt illetően, hogy a kormányzat mellett milyen más szereplő jelenik meg. 3 esetet kell megemlíteni:

G-G (G2G): Kormányzatok közötti kapcsolatok:

A résztvevő felek lehetnek kormányzati központi szervek, az Országgyűlés, igazságszolgáltatási intézmények, közigazgatási szervek egymás között. Jellemző a kapcsolatok ezen formájára, hogy rendkívül magas szintű biztonsági intézkedéseket kíván meg, mivel a csatornákon különleges prioritást és biztonságot igénylő információk cseréje történik meg. (pl. minősített elektronikus aláírás). Az elmúlt évtized során az Európai Unió is kiemelt figyelmet fordított az elektronikus kapcsolatok fejlesztésére és koordinálására,

melynek érdekében két fontos programot hívtak életre, melyek a következők voltak:

IDA: Electronic interchange of data between administrations és a IDABC- Interoperable Delivery of European eGovernment Services to public Administrations, Businesses and Citizens.

G-B (G2B): Kormányzati – Gazdasági Szereplő és G-C (G2C): Kormányzat és Közösség közötti kapcsolatok. Ezekben a kapcsolatokban a kormányzat kapcsolódik egyéb szervezetekhez, ún. ügyfelekhez, melyek lehetnek gazdaságiak (G-B) vagy közösségek (G-C). A 2 altípus az elérhető szolgáltatások terén mutat eltérést. Például ügyintézéskor az ügyfél fordul a hivatalhoz.

Egy merőben más típusa az elektronikus kapcsolatoknak a Gazdasági szereplős kapcsolatok köre, melyekben beszélünk kell egyrészt a B-B (B2B) (Business to Business)= Tisztán gazdasági szereplős kapcsolatokról és a B-C (B2C) (Business to Common)= Gazdasági szereplők kapcsolatai a közösséggel esetekről. Ezek általános jellemzőjeként elmondható, hogy ezen kapcsolatok szabályozása is általában törvényi szinten történik meg. Erre kiváló példa az elektronikus kereskedelemről szóló 2001. évi CVIII. törvény. Tisztázandó tény, hogy ezekben a kapcsolatokban nem közhatalmi jogviszonyról van szó, mivel kormányzati szereplője nincsen. A résztvevő felek egyenlő jogúak főszabály szerint. Jellemző kapcsolódási formák, amikor gazdasági szereplők egymással állnak kapcsolatban és ennek során elektronikus úton kommunikálnak egymással. Mindezt persze jogi keretek között teszik meg, mivel a gazdasági tevékenységekre is számos jogszabály született már, azonban ezek közül nem mindegyik bír kötelező erővel a szereplőkre.

Vannak azonban olyan klasszikus esetek is, melyeknél a jogszabályok betartása, azok kötelező ereje megkérdőjelezhetetlen. Ilyenek tipikusan távollévők közötti ügyletek, mely főleg szerződéskötésben szokott megnyilvánulni. Ennek azonban már polgári jogi, egészen pontosan kötelmi jogi vonzatai is vannak, melyek a Polgári Törvénykönyv szabályoz kötelező jelleggel, legyen szó felhívásról ajánlattételre, teljesítésre, vagy akár elállási jog gyakorlásáról.

Szintén külön kategóriaként kell megemlíteni az úgynevezett C-C (C2C) (Consumer to Consumer) Ügyfelek közötti kapcsolatokat. Ezekben a civil szféra szereplői állnak egymással kapcsolatban, melynek számos megjelenési formája lehet. Gondolhatunk itt az egyszerű e-mail-től kezdve a modernebb közösségi portálokig, csevegő programokig (msn, Skype).

Főszabály szerint a törvényalkotó csak a kapcsolattartás szabályozza, annak formai kereteit határozza meg. Ezek során elsődleges cél az emberi méltóság, és egészséges szellemiség megóvása azáltal, hogy törekedik a becsületsértések, rágalmozások és egyéb törvénybe ütköző magatartások (pl. tiltott pornográf felvételek közzététele) megelőzésére.

Maga a kapcsolat a kötelező jogszabályi rendelkezéseken túlmenően önszabályozó jellegű, ami azt jelenti, hogy a résztvevők képesek alakítani azt saját igényeik szerint oly mértékben, hogy megfeleljenek az előírásoknak. Átgondolva a tisztán a magánszemélyek közötti kapcsolatok körét, belátható, hogy meglehetősen csekély azon esetek köre, amikor a 2 természetes személy úgy tud összekapcsolódni egymással (pl. egy saját belső hálózaton, bluetooth/ vezeték nélküli vagy kábeles csatlakozás segítségével), hogy nem vesz igénybe egy kvázi harmadik felet, csatorna biztosítóként. Gondoljunk csak bele, a magánszemélyek közötti elektronikus kapcsolattartás (email, chat) nem történhet meg internet szolgáltatók nélkül. Ezért szükséges egy gazdasági szereplőt beiktatni a 2 közösségi szereplő közé.

C—B – C (C2B2C): A gyakorlatban ezek a kapcsolatok indirekt módon kötődnek össze, tehát az ügyfelek közé beékelődik még egy gazdasági szereplő is, aki a kapcsolat csatornáját hivatott biztosítani (pl. weboldal üzemeltető). Ezekhez a kapcsolódásokhoz a legtöbb esetben egyfajta regisztráció szükséges, amellyel az ügyfelek és a gazdasági szervezet között kötelmi viszony jön létre, mely szabályozza a kapcsolat leglényesebb tartalmi elemeit.

A kapcsolat egyes formáinak megismertetése után említést érdemel néhány gyakorlati példa is, melyek tökéletesen tükrözik az adott kapcsolati típusra jellemző jegyeket, sajátosságokat.

Kormányzati kapcsolatok során történik tipikusan az elektronikus adózás. Adóügyben az elektronikus kapcsolattartásra akkor van lehetőség, ha azt jogszabály az ügy típusának megjelölésével lehetővé teszi. A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló törvény elektronikus kapcsolattartásra vonatkozó szabályait az ügyre vonatkozó jogszabályban meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni.

A gyakorlatban példa erre, amikor a pénzügyi képviselő a képviselt külföldi vállalkozás adóbevallási kötelezettségét elektronikus úton teljesíti, illetve jellemzően az adatszolgáltatási kötelezettség teljesítése is szokott elektronikus úton történni. Az adóhatóság az adókötelezettségek teljesítéséhez nyomtatványt, elektronikus űrlapot rendszeresíthet különösen a bejelentésre, a bevallásra, a költségvetési támogatás előlegének, gyakoribb igénybevételének igénylésére, az adatszolgáltatásra, a bevallás kiegészítésére szóló felhívásra tett nyilatkozatra, az önellenőrzésre, az adófizetésre, átvezetésre és az adófolyószámla egyeztetésére. A rendszeresített nyomtatványon történő teljesítéssel azonos értékű, ha az iratot az adózó az adóhatóság honlapján közzétett számítógépes program segítségével tölti ki és állítja elő, és a kinyomtatott

iratot aláírva az adóhatósághoz benyújtja, illetőleg elektronikus úton küldi meg az adóhatósághoz.

Másik igen gyakran előforduló példa az elektronikus kapcsolatokra az elektronikus cégeljárás. Ilyen esetben az elektronikus cégbejegyzési (változásbejegyzési) eljárásban a cég bejegyzésére (változásbejegyzésére) irányuló kérelmet a közigazgatási informatikáért felelős miniszter által kibocsátott ajánlásban foglaltaknak megfelelő, a céginformációs szolgálat honlapján közzétett informatikai jellemzőkkel rendelkező elektronikus nyomtatványon kell előterjeszteni. A jogi képviselő elektronikus úton a céginformációs szolgálat honlapján közzétett, a közigazgatási informatikáért felelős miniszter által kibocsátott ajánlásban foglalt informatikai feltételeknek megfelelő, minősített elektronikus aláírással és időbélyegzővel ellátott okiratot (mellékletet) nyújthat be a cégbírósághoz.

Véleményem szerint ahhoz, hogy átlátható legyen ezen elektronikus kapcsolatok rendszere, fontos néhány fogalmat tisztázni. A tényleges kapcsolatok során nélkülözhetetlen elvégezni az ún. azonosítás folyamatát, ami olyan szolgáltatás, amelynek eredményeként az azonosítást igénylő a feladatának ellátásához szükséges biztonsággal - egy harmadik személy vagy saját maga által - bizonyosságot szerez, hogy az azonosítás alanya megegyezik az azonosítást kérő által állított személlyel, és amelynek eredménye egy kellő biztonságú, a személy azonosítására egyértelműen alkalmas információ közzétele, illetve megerősítése. Ehhez szorosan kötődik az autorizáció (feljogosítás). Ez egy azonosításra épülő szolgáltatás, melynek eredményeként az egyértelműen azonosított személyhez (eszközhez) eljárási, hozzáférési vagy más jogosultságokat állapítanak meg, és folytatódhat az elektronikus kapcsolatok céljának megvalósítása.

A rövid áttekintés tükrében megállapítható, hogy még az olyan jogviszonyok is melyeknek alanya maga az állam „áldozatául estek” az IKT térhódításának, ezáltal szükségessé vált az érintett jogviszonyok újragondolása, elismerve ezzel magának az információs társadalomnak a kiteljesedését és egyúttal előre vetítve az immár elkerülhetetlen tovább fejlődését.

A bemutatott kutató munka a TAMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 jelű projekt részeként az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

This research was carried out as part of the TAMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 project with support by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

IRODALOM

Balogh Zsolt György: Az infokommunikációs jogról, Infokommunikáció és Jog, 02. szám 2004., Dialog Campus Könyvek Budapes-Pécs

John Perry Barlow: A Declaration of the Independence of Cyberspace (1996)
<https://projects.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html>

Daniel Bell: The Coming of Post-Industrial Society. New York, Basic Books, 1976;

Csáki Gyula Balázs : Az elektronikus közigazgatás tartalma és egyes gyakorlati kérdései Budapest, HVG Orac Kiadó 2010.

Masuda Yoneji: Az információs társadalom, mint posztindusztriális társadalom. Budapest, 1988, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

Simon Éva: Bevezetés az információs társadalom jogi szabályozásába. (2007)
http://www.ittk.hu/netis/doc/ISCB_hun/07_Simon_jog.pdf (letöltés dátuma: 2012. 11. 29.)

Torma András: Az információ jelentősége a (köz)igazgatásban. Budapest: Virtuóz, 2002

Torma András: Az információs társadalom közigazgatási jogi alapkérdései. In: Magyar Közigazgatási jog, Általános rész XVII. Fejezet, Szerk.: Fazekas Marianna-Ficzere Lajos, Osiris Kiadó, Budapest 2005.,

Verebics János: Elektronikus kormányzat és jogi szabályozás; Infokommunikáció és Jog, Impresszum 2004.június; I. évfolyam, 1. szám

Frank Webster (2002) Theories of the Information Society. London: Routledge;